

Araştırma Makalesi

Geliş/Received : 10.08.2020
Kabul/Accepted : 09.10.2020

Research Paper

DOI: 10.47793/hp.778702

Ebeveyn Tutumları ile Okul Öncesi Dönem Çocuklarında Saldırganlık arasındaki ilişkide Çocukların Empati ve Sosyal Becerilerinin Rolü*

ÖZET

Geçmiş araştırmalar, ebeveyn tutumlarının çocukların davranış problemleri üzerindeki önemini ortaya koymaktadır. Araştırmalar ebeveyn tutumları ve okul öncesi dönem çocuklarında saldırgan davranışlar arasındaki ilişkiyi ele alsa da, bu ilişkide önemli olan diğer değişkenlerin rolününün alanyazında yeterince incelenmediği görülmektedir. Bu araştırmanın amacı, ebeveyn tutumları ve okul öncesi çocuklarda saldırganlık ilişkisini anlamak ve çocukların empati ve sosyal becerilerinin aracılık işlevine odaklanmaktır. Ebeveyn tutumlarının saldırgan davranışlarla ilişkisine hem doğrudan hem de empati ve sosyal beceri üzerinden bakılmıştır. Araştırmanın örneklemini İzmir'de Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı anaokullarıyla, ilkokulların anasınıflarında eğitim görmekte olan 210 çocuk oluşturmuştur. Veriler "Çocuk Yetiştirme Anketi", "Duygu Ayarlama Ölçeği", "Sosyal Yetkinlik ve Davranış Değerlendirme Ölçeği" ve "Ladd Profilet Davranış Değerlendirme Ölçeği" olmak üzere dört farklı ölçme aracıyla toplanmıştır. Araştırmada tanımlayıcı istatistikler ve ön analizler için SPSS (21) kullanılmıştır. Aracılık analizleri yapısal eşitlik modeliyle LISREL (8.80) programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Sonuçlar, okul öncesi dönem çocuklarının empati ve sosyal becerilerinin ebeveyn tutumları ile saldırganlık arasındaki ilişkiye aracılık ettiğini göstermektedir. Elde edilen bulgular ışığında teorik ve uygulamaya dönük sonuçlar tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: ebeveyn tutumları, empati, sosyal beceri, saldırganlık, çok kaynaklı değerlendirme

The Mediator Role of Empathy and Social Skill of Children in the Relationship between Parental Attitudes and Aggression of Preschool Children

ABSTRACT

Past researches have indicated that the importance of parental attitudes on children's behavioral problem. Although the studies provided explanations about the relationship between parental attitudes and aggression in preschool children, it is seen that the role of the variables that interfere with this relationship has not been adequately examined. The purpose of this research is to understand the effect of parental attitudes on aggression of preschool children, and to focus on the mediating function of children's empathy and social skills. The relation between parental attitudes with aggressive behaviors was examined both directly and through empathy and social skill. The sample of the study is composed of 210 children who are educated in independent preschool and nursery classes in elementary schools affiliated to the Ministry of Education in the district of İzmir. The data were collected by four different measurement tools: "Parenting Questionnaire", "Emotion Regulation Checklist", "Social Competence and Behavior Evaluation Scale" and "Ladd and Profilet Child Behavior Scale". SPSS (21) was used for descriptive statistics and preliminary analysis. The analysis of data was examined with structural equation models by LISREL 8.80 program. The results showed that preschool children's empathy and social skills mediated the relationship between parental attitudes and aggression. In the line with the findings, the theoretical and practical results were discussed.

Keywords: parental attitudes, empathy, social skill, aggression, multi-informant assesment

* Bu çalışma, ilk yazarın ikinci yazarın danışmanlığında tamamladığı yüksek lisans tezinden üretilmiş olup 2019 yılında "19. Avrupa Gelişim Psikolojisi Kongresinde" sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

GİRİŞ

Ebeveyn tutumlarının, çocuğun sosyal ve duygusal gelişiminde önemli rol oynadığı bilinmektedir. Özellikle, sosyal ve duygusal gelişimin temellerinin atıldığı okul öncesi dönemde ebeveyn tutumları büyük önem taşımaktadır (Kandır ve Alpan, 2008). Sosyal beceriler geliştikçe çocukların akademik başarıları artmakta (Gülay, 2009; Gültekin Akduman, Günindi ve Türkoğlu, 2015; Mendez, Fantuzzo ve Chicchetti, 2002), arkadaşlık ilişkileri gelişmekte ve problem davranışları azalmaktadır (Öneren Şendil, 2010; Tezel Şahin ve Özbey, 2007). Sağlıklı bir sosyal gelişim için gerekli olan empati becerisinin gelişiminde doğumundan itibaren ebeveynle kurulan ilişki belirleyici rol oynamaktadır (Kapıkıran ve Kapıkıran, 2000). Empati sadece sosyal davranışların olumlu olmasına katkı sağlamamakta, aynı zamanda problem davranışların oluşmasını da engellemektedir (Çankaya ve Ergin, 2015; Hasta ve Güler, 2013; Strayer ve Roberts, 2004).

Ebeveyn tutumlarının okul öncesi dönem çocuklarının problem davranışlarıyla ilişkisini gösteren çok sayıda araştırma bulunmaktadır (Deater-Deckard ve Petrill, 2004; Dursun, 2010; Karakoç Demirkaya ve Abalı, 2012; Öngider, 2013; Yüksek Usta, 2014). Örneğin, çocuklarına fiziksel ceza uygulayan ebeveynler, çocuklarının ruhsal sağlığını olumsuz etkilemekte (Callender, Olson, Choe ve Sameroff, 2011), saldırgan (Hart, Nelson, Robinson, Olsen ve McNeilly-Choque, 1998) ve anti-sosyal davranışların (Haapasalo ve Pokela, 1999) ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Reddedici ve ihmalkâr ebeveyn tutumlarının da çocuklarda saldırgan davranışları arttırdığı ortaya konulmuştur (İkiz ve Öztürk Samur 2016; Ünal Güçlü, 2015). Otoriter tutum sergileyen ebeveynlerin çocuklarında sözel ve fiziksel saldırganlık (Doğan, 2020), içe kapanıklık ve tırnak yeme (Ağır, 2018; Taner Derman ve Başal, 2013) problemleri görülmektedir. Otoriter ebeveynlerin yanı sıra izin verici ebeveyn tutumlarının çocuklarda davranış problemine yol açtığı bulunmuştur (Bağçeli Kahraman ve Çubukçu, 2019). Otoriter ve ilgisiz ebeveyn tutumları üzerine yapılan bir diğer çalışmada hem ilgisiz hem de otoriter ebeveyn tutumlarının okula uyum sorunlarını ve somatik şikâyetleri arttırdığı tespit edilmiştir (Steinberg, Lamborn, Darling, Mounts ve Dornbusch, 1991). Aunola ve Nurmi (2005) ebeveyn tutumu ile okul öncesi dönem çocuklarının problem davranışlarını ele aldıkları çalışmalarında, annelerin yüksek düzeyde psikolojik kontrol kullanmalarının çocuklarda içe dönük ve saldırgan davranışları arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Diğer yandan sağlıklı ebeveyn tutumlarıyla çocuklarda empatinin ve sosyal becerilerin gelişimi arasında da ilişki olduğu görülmektedir (Uçmaz Halıcıoğlu, 2004). Ebeveyn tutumlarının çocukların empati becerilerine ve sosyal gelişimlerine olan etkisini ele alan araştırma sonuçları aşağıda ele alınmıştır.

Empati Becerisinin Aracılık Rolü

Bebeklikten itibaren duyguların ortaya çıkması ve şekillenmesi, bir süreç halinde gerçekleşmektedir (Seven, 2008). Çocukların küçük yaşlardan itibaren temel duyguları (mutluluk, kızgınlık, korku) anlayabildikleri ve zamanla daha karmaşık duyguları da (kıskançlık, şaşırma vb.) anlayarak ifade edebildikleri görülmektedir. Pek çok becerinin kazanılmasında kritik bir dönem olan okul öncesinde, empati becerisinin kazanılması önem taşımaktadır (Denham, 1998). Empati becerisini geliştirmeye yönelik eğitimlerin okul öncesi çocuklarda empati becerilerini arttırdığı, sorun davra-

nışları ise azalttığı görülmektedir (Kahraman ve Akgün, 2008). Çocukların kendilerini başkalarının yerine koyup duygu ve düşüncelerini anlaması duygusal ve sosyal becerileri arttırdığı için saldırgan davranışları azaltmaktadır (Taner Derman, 2013). Empati becerisi çocukların iletişim çatışmalarına girmeden çevreleriyle sağlıklı ilişkiler kurmalarını (Ünal, 2007; Holmgren, Eisenberg ve Fabes, 1998) ve topluma karşı daha duyarlı olmalarını kolaylaştırmaktadır (Oğuz, 2006). Empati becerisi gelişmiş çocukların prososyal davranışları ve akran kabulleri daha yüksek olmaktadır (Wang, Wang, Deng ve Chen, 2019). Etkili empati becerisi, ruh sağlığıyla ilişkiliyken, empati yoksunluğu duygusal ve davranışsal problemlerle ilişkili olmaktadır (Özdemir, Gültekin Akduman ve Gündüz, 2019; Rehber, 2007; Szasz, Szentagotai ve Hofmann, 2011).

Ebeveyn tutumlarının çocuklarda empatinin gelişmesinde önemli rol oynadığı, demokratik tutumların, ilgisiz ve otoriter tutumlara göre çocuklarda empati gelişimini daha çok desteklediği bilinmektedir (Çetin ve Güngör Aytar, 2012; Sayın, 2010). Empatik davranarak olumlu iletişim kuran annelerin çocuklarında, empati ve sosyal becerilerin daha iyi gelişim gösterdiği görülmüştür (Eisenberg ve Mcwolly, 1993; Günindi, 2008; Hasdemir ve Köksal Akyol, 2012). Konuyla ilgili araştırmalar, çocuğunun ihtiyaçlarına duyarlı, kabul edici annelerin çocuklarındaki empati düzeyinin, çocuklarını reddeden ve ihmal eden annelerin çocuklarına göre daha yüksek olduğunu göstermektedir (Köyceğiz ve Özbey, 2018; 2019). Ayrıca destekleyici anne tutumu ile empati becerisi arasında yüksek düzeyde ilişki olduğu görülmektedir (Kurbet, 2010).

Okul öncesi dönemde empati ile ilgili yapılan çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir (Çankaya ve Ergin, 2015; Kahraman, 2007). Empati becerisinin erken çocukluk yıllarından itibaren gelişimini ve psiko-sosyal değişkenlerle ilişkisini inceleyen çalışmaların alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Gelişiminde ebeveyn tutumlarının önemli rolü olan bir diğer özellik sosyal beceridir. Aşağıda sosyal becerinin ebeveyn tutumları ve saldırganlıkla ilişkisi ele alınmıştır.

Sosyal Becerinin Aracılık Rolü

Sosyal beceriler, bireyin farklı yaşlarda ve farklı ortamlarda (okul, iş, aile içi vb.) başarılı ve mutlu olmasını sağlayacak davranış örüntüleridir (Alisinanoğlu ve Özbey, 2009). Çocukların önlerine çıkacak sorunları kendilerine güvenerek çözebilecekleri sosyal becerilerin temelleri okul öncesi dönemde atılmaktadır (Palut, 2005). Özellikle 5-6 yaşlarında benmerkezci düşünce biçiminin azalmasıyla birlikte çocukların başkaları açısından olaylara bakabilme becerileri gelişmeye başlamaktadır (Alisinanoğlu ve Özbey, 2011). Erken çocukluk yıllarında gelişen sosyal beceriler çocukların problem çözme becerisini arttırmakta (Sevinç, 2005; Özbey ve Aktemur Gürler, 2019), akran kabulüne zemin hazırlamaktadır (Akman ve Gülay, 2009). Akranları tarafından kabul edilen çocuklar yüksek özsaygı, sosyal becerilerde yeterlilik ve akademik başarı göstermektedir (Demir Şad, 2007). Diğer yandan sosyal becerileri yetersiz olan çocuklar, akran ilişkilerinde başarısız olmakta ve akranları tarafından dışlanmaktadır (Özdemir, 2012). Akranları tarafından dışlanan çocuklar düşük özsaygı, düşük akademik başarı ve saldırganlık eğilimi göstermektedir (Avcıoğlu, 2001).

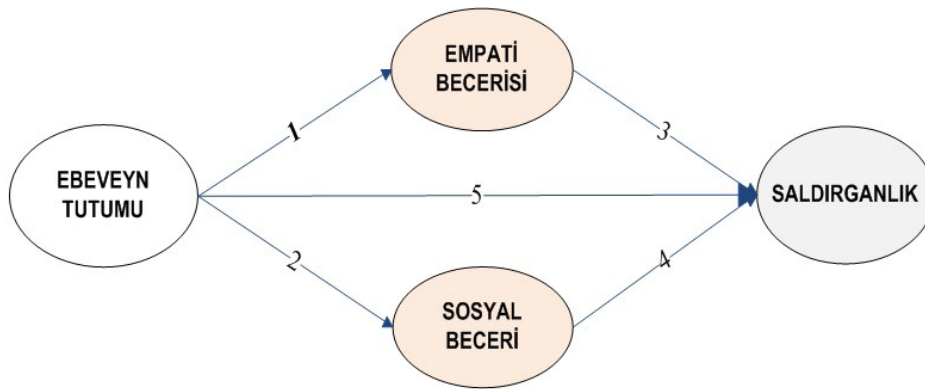
Ebeveynlerin birbiriyle ve çocuklarıyla etkileşimi çocuklarının sosyal becerilerini (Temel ve Türkoğlu, 2019), problem çözme düzeylerini (Dardağan, 2000), duygu düzenleme becerilerini (Cantekin ve Gültekin Akduman, 2020) olumlu etkilemektedir. Otoriter, aşırı koruyucu, izin verici ebe-

veyen tutumları çocuğun sosyal beceri düzeyini olumsuz (Aktaş Özkafacı, 2012), demokratik tutumlar ise olumlu yönde etkilemektedir (Ogelman, Önder, Seçer ve Erten, 2013). Ebeveyn davranışları ve çocuğun mizacının, okul öncesi dönem çocuklarının sosyal becerilerine etkilerini araştıran bir çalışmada, annenin itaat bekleme davranışı ile çocuğun sosyal becerileri arasında negatif yönde bir ilişki bulunmuştur (Yağmurlu, Sanson ve Köymen, 2005). Diğer yandan, sıcak ebeveyn tutumuna sahip ebeveynlerin çocuklarında olumlu sosyal davranışların daha yüksek, saldırgan davranışların ise daha düşük düzeyde olduğu gözlenmiştir (Laible, Carlo, Torguati ve Ontai, 2004). Benzer bir araştırmada demokratik ebeveyn tutumu gösteren ebeveynlerin çocuklarının diğer çocuklara göre daha çok sorumluluk aldıkları ve olumlu sosyal davranışlar gösterdikleri bulunurken, izin verici ebeveyn tutumu gösteren ebeveynlerin çocuklarının ise daha az olumlu sosyal davranış sergiledikleri gözlenmiştir (Eisenberg ve Mussen, 1989; Kırman ve Doğan, 2017).

Alan yazın incelendiğinde, ebeveyn tutumlarının çocuklarda bu becerilerin gelişmesinde belirleyici bir role sahip olduğu, beraberinde; ebeveyn tutumlarının davranış problemlerini de etkilediği anlaşılmaktadır. Bu iki becerinin, ebeveyn tutumlarının okul öncesi dönem çocuklarının saldırgan davranışlarıyla ilişkisindeki rolünü belirlemenin, saldırgan davranışların anlaşılmasına ve önlenmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Ebeveyn tutumları ile okul öncesi dönem çocuklarında saldırganlık arasındaki ilişkide çocukların empati ve sosyal becerilerinin rolünü belirlemek, bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Araştırmada test edilecek yapısal model Şekil 1’de sunulmuştur.

Şekil 1. Araştırmanın modeli

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Araştırmada, ebeveyn tutumlarıyla çocuklarda saldırganlık ilişkisinde empati ve sosyal becerilerin aracı role sahip olup olmadığı test etmek için ilişkiyel tarama modeli kullanılmaktadır. İlişkiyel tarama modellerinde birçok değişkenin ortak etkisiyle değişimin varlığı ve düzeyi ifade edilmeye

çalışılmaktadır (Karasar, 2009).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni okul öncesi gelişim dönemindeki çocuklardır. Araştırmanın örneklemini 4-6 yaşları arasında 104 kız ve 106 erkek olmak üzere toplam 210 okul öncesi çocuk ile bu çocukların anne, baba ve öğretmenlerinden oluşturulmuştur. Örneklemini oluşturmak için başlangıçta 250 öğrenciye ilişkin veri toplanmıştır. Ancak 36 öğrenciye ait ölçek formları tamamlanmadığı, 4 öğrenciye ait veriler uç değer olduğu için veri setinden çıkarılmıştır. Örneklem seçiminde tesadüfi olmayan amaçlı (non-random) örnekleme yöntemlerinden biri olan uygun örnekleme kullanılmıştır. Bu örnekleme yöntemi katılımcıların kolay ulaşılabilir kişilerden oluşmasına dayanmaktadır (Frankel, Wallen ve Hyun, 2012). Bu doğrultuda, çalışmaya alınan okullar kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Belirlenen örnekleme, İzmir ilinde eğitim veren dört farklı okul öncesi eğitim kurumundan 4 (%4), 5 (%55) ve 6 (%41) yaşlarındaki çocuklar yer almaktadır. Araştırmaya katılan ailelerden sosyo-ekonomik düzey (SED), anne ve baba eğitim düzeyi ve aile birlikteliğini içeren demografik bilgiler alınmıştır. Demografik bilgilerin sayısal verilere göre dağılımında ailelerin 17'si (%8.1) alt SED, 145'i (%68.7) orta SED ve 48'i (%22.7) üst SED'de yer almaktadır. Örneklemini oluşturan annelerin 55'i (%26) ilkokul, 118'i (%56) ortaokul-lise ve 37'si (%18) üniversite mezunu iken, babaların 31'i (%15) ilkokul, 116'sı (%55) ortaokul-lise ve 63'ü (%30) üniversite mezunudur. Anne babası boşanmış çocuk sayısı 5 (%2.4) olarak belirlenmiştir.

Verilerin Toplanması

Veri toplama öncesinde İzmir İl Milli Eğitim Müdürlüğünden izin alınmıştır. Anne baba onamları alınmış, katılımcıların gönüllüğüne dikkat edilmiştir. Ölçme araçları araştırmacı tarafından anne, baba ve öğretmenlere kapalı zarf içinde iletilmiştir. Zarflar anne babalara çocuklarını okuldan almaya geldiklerinde teslim edilmiş ve her ebeveynin ölçme araçlarını tek başına doldurması gerektiği belirtilmiştir. Bütün katılımcılar (çocuk, anne, baba ve öğretmenler) araştırmanın amacı ve önemi hakkında bilgilendirilmiştir. Ayrıca anne babalara ve öğretmenlere ölçme araçlarının kullanımıyla ilgili açıklama yapılmıştır. Değerlendirme yapmaları için anne ve babalara 1 haftalık, öğretmenlere ise 2 haftalık bir süre verilmiştir. Çocuklara ilişkin değerlendirme yapan öğretmenlerin ilgili bölüm mezunu olmaları ve çocukları en az 6 aydır tanıyor olmaları ön koşul olarak belirlenmiştir.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada çok kaynaklı değerlendirme (multi-informant assessment) yöntemi kullanılmıştır. Ortak yöntem varyansının (OMV) psikoloji araştırmalarında bir sorun olduğu (Podsakoff, MacKenzie, Podsakoff ve Lee, 2003) ve önyargılı parametre tahminleriyle sonuçlandığı bilinmektedir (Johnson, Rosen ve Djurdjevic, 2011). Tüm ölçekler aynı anda katılımcılara uygulandığında, OMV değişkenler arasındaki kovaryansı etkilemektedir. İnsanlar ölçeklere verdikleri yanıtlarda tutarlı ve rasyonel görünmek istemektedir. Bu tutarlılık çabası doğan yanlılığı kontrol edebilmek için önerilen çözümlerden bir tanesi de çok kaynaklı değerlendirmenin kullanılmasıdır (Podsakoff ve ark. 2003). Çok kaynaklı değerlendirme yönteminde, ölçülmek istenen değişkenle ilgili değeri-

dirmenin yapıldığı kişiyi yakından tanıyan farklı kişilerin değerlendirmesine başvurulur. Birden çok kaynağın sağlayacağı bilgi, tek bir kaynağın sağlayacağı bilgiye göre daha kapsamlı ve geçerli olmaktadır (Antonioni, 1996). Ayrıca, okul öncesi dönem çocuklarının değerlendirilmesinde birden çok kaynağa başvurarak ölçüm yapmak önerilmektedir (Yumuş, 2013). Çünkü bu dönem çocuklarının değerlendirilmesinde çok kaynaktan yararlanılması değerlendirmenin gücünü arttırmaktadır (Uyanık Balat, Şimşek ve Akman, 2008). Ölçme araçları anlam kaybına yol açmadan araştırmacılar tarafından çok kaynaklı değerlendirmeye uygun hale getirilmiştir. Çocuk yetiştirme anketi sadece anne ve babaya uygulanmış, Duygu Ayarlama Ölçeği, Ladd Profilet Çocuk Davranış Ölçeği ile Sosyal Yetkinlik ve Davranış Değerlendirme Ölçeği anne, baba ve öğretmene uygulanmıştır.

Çocuk Yetiştirme Anketi (ÇYA-TR): Çocuk Yetiştirme Anketi (Parenting Questionnaire) Sanson ve arkadaşları (1994) tarafından ebeveynlik davranışlarını ölçmek amacıyla geliştirilen ve Boratav (2003) tarafında Türkçeye uyarlanan 30 maddelik 5'li Likert tipinde bir ölçektir. Ölçek, ebeveynin kendi ebeveynlik davranışlarının sıklığını değerlendiren itaat bekleme (Çocuğumun kendisine söyleneni tartışmasız yapmasını beklerim), cezalandırma (Çok kötü davrandığında, çocuğuma fiziksel ceza veririm; örnek, tokat atarım), sıcaklık (Çocuğumla benim, sıcak ve çok yakın olduğumuz anlar vardır) ve açıklayıcı akıl yürütme (Çocuğuma, kuralların nedenini açıklarım) olmak üzere 4 alt ölçekten oluşmaktadır. İtaat bekleme, cezalandırma, açıklayıcı akıl yürütme ve sıcaklık alt ölçekleri için iç güvenilirlik katsayıları sırasıyla .78, .84, .76 ve .68 olarak rapor edilmiştir (Boratav, 2003). Bu araştırmada olumlu ebeveyn tutumunu değerlendirmek için sıcaklık ile açıklayıcı akıl yürütme alt ölçekleri kullanılmış ve iç tutarlık katsayıları sırasıyla anne için .77 ve .79, baba için .67 ve .70 olarak hesaplanmıştır.

Duygu Ayarlama Ölçeği (DAÖ): Shields ve Cicchetti (1997) tarafından geliştirilen ölçeği Kapçı, Uslu, Akgün ve Acer (2009) Türkçeye kazandırmıştır. Anne, baba ve öğretmenin yanı sıra, çocuğu tanıyan bir yetişkin tarafından doldurulabilen ölçek 24 maddeden oluşmaktadır. DAÖ duygunun yoğunluğu, değişkenliği, esnekliği ve değeri (duygunun olumlu ya da olumsuz olması) ile duygusal ifadenin ortama uygunluğunu değerlendiren maddeden oluşmaktadır. Shields ve Cicchetti (1997)'nin yaptığı analizler, ölçeğin 2 faktörlü bir yapıya sahip olduğunu göstermiştir. "Değişkenlik/olumsuzluk" olarak adlandırılan ilk faktör 16 maddeden oluşmaktadır. Bu maddeler duygu durumdaki salınımları, öfke ile tepki göstermeyi, duygusal yoğunluğu ve olumlu duyguların ayarlanamaması ile ilgili maddeleri içermektedir. Duyguları anlama, eş duyum ve temkinlilik gibi uyum sağlayıcı duygu ayarlamayı ve empatiyi yansıttığı için ikinci faktör "duygu ayarlama" olarak adlandırılmıştır (Kapçı ve ark., 2009). Bu faktör ise 8 maddeden oluşmaktadır. Bu araştırma kapsamında empati becerisini değerlendirmek için 2. faktör olan "Duyguları ayarlama" boyutu kullanılmış ve bu alt boyutun iç tutarlılık kat sayısı anne için .57, baba için .58 ve öğretmen için .75 olarak hesaplanmıştır.

Sosyal Yetkinlik ve Davranış Değerlendirme-30 Ölçeği (SYDD-30): LaFreniere ve Dumas (1996) tarafından geliştirilen, öğretmen ve ebeveyn tarafından doldurulabilen ölçeğin Türkçeye uyarlaması Çorapçı, Aksan, Yalçın ve Yağmurlu (2010) tarafından yapılmıştır. Okul öncesi dönem

çocuklarının davranış sorunlarıyla sosyal becerilerinin niceliğini değerlendiren SYDD-30, her biri 10 madde içeren üç alt ölçeğe sahiptir. Sosyal Yetkinlik (SY) alt ölçeği, çocukların akranlarıyla bir aradayken gösterdikleri işbirliği ve anlaşmazlıklara çözüm yolları aramak gibi olumlu özellikleri ölçmeyi amaçlamaktadır. Kızgınlık-Saldırganlık (KS) alt ölçeği, yetişkinlere karşı gelme ve akran ilişkilerinde uyumsuz ve saldırgan davranmak gibi dışsallaştırma sorunlarını, Anksiyete-İçe dönüklük (Aİ) alt ölçeği ise çocukların depresif duygu durumlarını ve grup içinde çekingenlik göstermek gibi içselleştirme sorunlarını değerlendirir. Ölçek 6'lı Likert derecelemeye sahiptir. Cronbach Alfa ile hesaplanan iç tutarlılık katsayıları (SY için .88, KS için .87, Aİ için .84) ve test-tekrar test katsayıları (SY için .64, KS için .71, Aİ için .45) ölçeğin güvenilirliğini desteklemiştir. Bu çalışmada sosyal yetkinlik alt boyutu kullanılmış ve Cronbach alfa değerleri anne için .71, baba için .66 ve öğretmen için .85 olarak hesaplanmıştır.

Ladd ve Profilet Çocuk Davranış Ölçeği: Ladd ve Profilet (1996) tarafından okul öncesi dönem çocuklarının okulda akranlarıyla olan ilişkilerini değerlendirmek amacıyla geliştirilmiş, Gülay (2008) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçek, akran ilişkilerini etkileyen saldırgan davranış, başkalarına yardım amaçlayan sosyal davranış, asosyal davranış, dışlanma, korkulu-kaygılı olma ve aşırı hareketlilik olmak üzere çeşitli değişkenleri temsil eden 6 alt ölçekten oluşmaktadır. Ölçeğin genel iç tutarlılık katsayısı .81 olarak, akranlarına karşı saldırganlık alt ölçeğinin iç tutarlılık katsayısı .87 olarak hesaplanmıştır (Gülay, 2008). Bu çalışmada kullanılan saldırganlık alt boyutunun iç tutarlılık katsayısı (Cronbach alfa) anne için .86, baba için .80, öğretmen için .92 olarak hesaplanmıştır.

Verilerin Analizi

Bu çalışmada ebeveyn tutumu, empati, sosyal becerisi ve saldırganlık değişkenleri arasındaki ilişkilere Pearson Momentler Çarpım Korelasyon Katsayısı (SPSS 21) ile bakılmıştır. Ebeveyn tutumlarının saldırgan davranışlarla hem doğrudan ilişkisine hem de empati ve sosyal beceriler üzerinden dolaylı ilişkisine yapısal eşitlik modellemesi (YEM) kullanılarak bakılmıştır. YEM, değişkenlerin birbiriyle ilişkisini ve de aracılık etkilerini eş zamanlı olarak analiz edebilme şansı verdiği ve hataları elimine ederek sonuçların istatistiksel olarak güvenilirliğini arttırdığı için tercih edilmiştir. Bu çalışmada aracı değişkenin rolü Baron ve Kenny'nin (1986) önerileri doğrultusunda ele alınmıştır. Araştırmacılar bağımlı değişken üzerinde bağımsız değişkenin etkisinin aracı değişken modele eklendiğinde azaldığını ileri sürmektedir. Okul öncesi dönem çocuklarındaki saldırgan davranışların ebeveyn tutumlarıyla ilişkisinin, çocukların sosyal beceri ve empati becerilerinin modele eklenmesiyle azalıp azalmadığı çok kaynaklı değerlendirme yöntemiyle incelenmiştir. Ayrıca bootstrap (yeniden örnekleme) güven aralıkları hesaplanmıştır.

BULGULAR

Ön Analizler

Tanımlayıcı istatistik değerleri verilmeden önce uç (aykırı) değerlerin ve veri giriş hatasının olup olmadığı incelenmiş, 4 tane uç değer, veri setinden çıkarılmıştır. Daha sonra verinin normal dağılım gösterip göstermediğine ve değişkenler arasındaki ilişkide çoklu bağlantı problemi olup

olmadığına bakılmıştır. Ayrıca eş varyanslılık olarak da adlandırılan artık değerlerin varyanslarının homojen (homoscedasticity) olup olmadığı kontrol edilmiştir. Normallik varsayımını test etmek için basıklık (Skewness) ve çarpıklık (Kurtosis) değerleri hesaplanmıştır. Basıklık ve çarpıklık değerlerinin ± 1.96 değerleri arasında olması normal dağılımın göstergesi olarak alınmaktadır (Can, 2013). Çarpıklık katsayıları -0.97 ile 1.2 arasında, basıklık katsayıları ise -0.64 ile 1.26 arasında değişmektedir ve bu sonuç dağılımın normal olduğunu göstermektedir. Araştırmada incelenen değişkenler arasındaki ilişkilerin güvenilirliğini düşüren çoklu bağlantı probleminin varlığı (Groebner, Shannon, Fry ve Smith, 2011), bağımsız değişkenler arasında yüksek düzeyde ilişki olduğunu göstermektedir (Büyüköztürk, 2012). Bu araştırmada çoklu bağlantı problemine Varyans Artış Faktörü (VIF; Variance Inflation Factor) değeriyle (Alin, 2010) bakılmıştır. Elde edilen sonuçların 5'in altında olması (O'Brien, 2007), çoklu doğrusal bağlantı probleminin olmadığını göstermektedir. Veri seti ile ilgili önemli bir diğer ölçüt eş varyanslılığın karşılanmasıdır (Hox, 2013). Eş varyanslılığa Box's M test kullanılarak (Tabachnick ve Fidell, 2007) bakılmıştır. Testten elde edilen sonuçlar anlamlı bir farkın olmadığını ($.08$) ve eş varyanslılığın karşılandığını göstermektedir.

Ölçme modeli

Bu çalışmada, LISREL 8.8 programında en yüksek olabilirlik kestirim yöntemi (maximum-likelihood method) kullanılarak ölçme ve yapısal modeller tahmin edilmiştir (Jöreskog ve Sörbom, 2003). En yüksek olabilirlik kestirim metodu, ağırlıklı en küçük kareler ve ağırlıksız en küçük kareler yöntemlerine göre örneklem büyüklüğü ve dağılımdan daha az etkilenen uyum indeksi geliştirmektedir (Hu ve Bentler, 1998).

Analizlerde önce ölçme modeli test edilerek (Huchting, Andrew ve Loseph, 2008), modelde yer alan yapılara ait ölçümlerin ilgili yapıları doğru ölçüp ölçmediğine bakılmıştır. Ölçme modeli örtük değişkenler arasındaki ilişkiyi, örtük değişkenin yordadığı gözlenen değişkenlerle birlikte ele almaktadır. Modelin testinde ebeveyn tutumu, empati, sosyal beceri ve saldırganlık olmak üzere dört örtük değişken kullanılmaktadır. Bu dört örtük değişkenin gözlenen değişkenleri çoklu bilgi kaynağıyla belirlenmiştir. Empati, sosyal beceri ve saldırganlık anne, baba ve öğretmenden ilgili ölçme araçlarıyla alınan bilgilerle, ebeveyn tutumu ise sadece anne ve babadan alınan bilgilerle ölçülmüştür. Her bir bilgi kaynağından alınan bilgiler gözlenen değişken olarak modelde yer almıştır. Ebeveyn tutumu, empati, sosyal beceri ve saldırganlığa ilişkin ölçümler arasındaki korelasyonlara, ortalama ve standart sapma değerlerine bakılmış ve bu değerler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Gözlenen Değişkenler Arasındaki Korelasyon Değerleri

Gözlenen Değişkenler	M	SD	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Ebeveyn Tutumu													
1. ET-Anne	129.6	8.59	-										
2. ET-Baba	125.6	10.2	.35**	-									
Empati													
3. E-Anne	58.1	5.5	.20**	.14*									
4. E-Baba	58.3	5.1	.15*	.24**	.56**								
5. E-Öğrtm	54.5	6.9	.10	.10	.22**	.29**							
Sosyal Beceri													
6. SB-Anne	65.7	5.1	.12	.03	.10	.05	.04						
7. SB-Baba	92.4	8.5	.20**	.20**	.20*	.24**	.05	.16*					
8. SB-Öğrtm	100.6	12.6	.10	.12	.10	.20**	.30**	.08	.24**				
Saldırganlık													
9. S-Anne	60.9	9.4	-.32**	-.15**	-.26**	-.20**	-.08	-.10	-.45**	-.25**			
10.S-Baba	61.3	8.9	.23**	-.25	-.20**	-.22**	-.12	-.18*	-.60**	-.25**	.57**	-	
11.S-Öğrtm	62.1	13.6	-.10	-.12	-.08	.14*	.35**	.07	.15*	-.85**	.24**	.25**	-

Not: N=210, *p<05**, p<01. ET-Anne: Anne ebeveyn tutumu, ET-Baba: Baba ebeveyn tutumu, E-Anne: Empatiyi annenin değerlendirmesi, E-Baba: Empatiyi babanın değerlendirmesi, E-Öğrtm: Empatiyi öğretmenin değerlendirmesi SB-Anne: Sosyal beceriyi annenin değerlendirmesi, SB-Baba: Sosyal beceriyi babanın değerlendirmesi, SB-Öğrtm: Sosyal beceriyi öğretmenin değerlendirmesi S-Anne: Saldırganlığı annenin değerlendirmesi, S-Baba: Saldırganlığı babanın değerlendirmesi, S-Öğrtm: Saldırganlığı öğretmenin değerlendirmesi.

Tablo 1’de okul öncesi çocukların davranış problemleri, sosyal becerileri ve empati becerileri hem anne hem baba hem de öğretmen tarafından değerlendirilmiş ve elde edilen sonuçlar arasındaki ilişkiler belirtilmiştir. Ebeveyn tutumu ise anne ve babadan ayrı ayrı alınan bilgiler sonucu açıklanmıştır.

Çocuğun empati becerisinin anne ve baba değerlendirmeleri arasında orta düzeyde ilişki olduğu (.56), annenin (.22) ve babanın (.29) değerlendirmesinin öğretmen değerlendirmesiyle düşük de olsa ilişkili olduğu görülmüştür. Çocuğun empati ve sosyal becerilerine yönelik annenin değerlendirmeleri arasında anlamlı bir ilişki (.10) bulunmamıştır. Çocuğun empati ve sosyal becerilerine yönelik babanın değerlendirmeleri arasında ise düşük de olsa (.16) ilişki bulunmuştur. Sosyal becerinin anne ve baba değerlendirmesi arasında düşük düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir. Sosyal beceri için baba ve öğretmen değerlendirmeleri arasında düşük de olsa anlamlı bir ilişki varken (.24), anne ile öğretmen değerlendirmeleri arasında anlamlı ilişki (.08) bulunmamıştır. Saldırganlığa ilişkin anne ve baba değerlendirmeleri arasında orta düzeyde ilişki olduğu (.57), annenin (.24) ve babanın (.25) öğretmen değerlendirmesiyle düşük de olsa ilişkili değerlendirme yaptığı görülmüştür. Annenin değerlendirmeleri kendi içinde incelendiğinde saldırganlığa ilişkin değerlendirmesinin empati (-.26) ve sosyal beceri (-.45) değerlendirmeleriyle ilişkili olduğu belirlenmiştir. Babanın saldırganlığa ilişkin değerlendirmesinin empati değerlendirmesiyle düşük (-.22), sosyal beceri değerlendirmesiyle orta düzeyde (-.60) ilişkili olduğu belirlenmiştir. Öğretmenin saldırganlığa ilişkin değerlendirmesinin empati değerlendirmesiyle orta düzeyde (-.35), sosyal beceri değerlendirmesiyle yüksek düzeyde (-.85) ilişkili olduğu belirlenmiştir. Ayrıca öğretmenin çocuğa ilişkin empati ve sosyal beceri değerlendirmeleri arasında orta düzeyde (.30) ilişki olduğu görülmektedir. Bu bulgular çocukla ilgili tek bir yetişkinden alınacak verilerle değerlendirme yapmak yerine çoklu bilgi kaynağı yöntemiyle araştırma yapmanın önemini göstermektedir.

Yapısal model test edilmeden önce doğrulayıcı faktör analizi yapılarak ölçme modelinin yeterli uyum değerlerini sağlayıp sağlamadığına bakılmıştır. Buna göre uyum değerleri; $\chi^2=36,85$, $df=29$; $\chi^2/df =1.27$, $NFI=.97$, $CFI=.99$, $GFI=.97$, $AGFI=.93$, $RMSEA=.03$, $RMR=.06$ olarak bulunmuştur. Uyum değerlerin iyi uyum düzeyine sahip olduğu görülmektedir (CFI , $AGFI$, $GFI >.90$ ve $RMSEA<.05$) (Kline, 1998). Modele ait faktör yük değerleri, standart hatalar ve t değerleri Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Faktör Yükleri, Standart Hatalar ve t Değerleri

Değişkenler	Standardize edilmemiş faktör yükleri	SH	t	Standardize edilmiş faktör yükleri
Ebeveyn Tutumu				
1.ET-Anne	7.51	1.41	5.34	0.87
2.ET-Baba	4.19	1.01	4.12	0.41
Empati Becerisi				
9.E-Anne	2.83	0.38	7.54	0.79
10.E-Baba	2.24	0.31	7.18	0.65
11.E-Öğrtm	0.64	0.29	2.18	0.27
Sosyal Beceri				
6.SB-Anne	4.05	0.41	9.87	0.87
7.SB-Baba	2.69	0.33	8.12	0.64
8.SB-Öğrtm	1.83	0.36	5.02	0.30
Saldırganlık				
3.S-Anne	8.27	0.89	9.26	0.87
4.S-Baba	5.89	0.73	8.02	0.66
5.S-Öğrtm	2.26	0.76	2.98	0.28

Not: N=210, * $p<05^{**}$, $p<01$. ET-Anne: Anne ebeveyn tutumu, ET-Baba: Baba ebeveyn tutumu, E-Anne: Empatiyi annenin değerlendirmesi, E-Baba: Empatiyi babanın değerlendirmesi, E-Öğrtm: Empatiyi öğretmenin değerlendirmesi SB-Anne: Sosyal beceriyi annenin değerlendirmesi, SB-Baba: Sosyal beceriyi babanın değerlendirmesi, SB-Öğrtm: Sosyal beceriyi öğretmenin değerlendirmesi S-Anne: Saldırganlığı annenin değerlendirmesi, S-Baba: Saldırganlığı babanın değerlendirmesi, S-Öğrtm: Saldırganlığı öğretmenin değerlendirmesi.

Tablo 2’de yer alan ölçme modeline ait olan standardize edilmiş ve standardize edilmemiş faktör yükleri ile standart hata ve *t* değerleri incelendiğinde, ölçme modelinin iyi çalıştığı görülmektedir. Bununla birlikte ebeveyn tutumlarına ilişkin babanın değerlendirmesinin olduğu gözlenen değişkenin ve saldırganlığa ilişkin öğretmen değerlendirmesinin olduğu gözlenen değişkenlerin düşük faktör yüküne sahip olduğu bulunmuştur. Bu sonuç, ilgili değişkenle ilgili örtük değişkenlerin bu gözlenen değişkenleri açıklamakta sınırlılık gösterdiğine işaret etmektedir. Ölçme modelinde elde edilen değerler istatistiksel olarak yeterli olduğu için ikinci aşama olan yapısal model testine geçilmiştir.

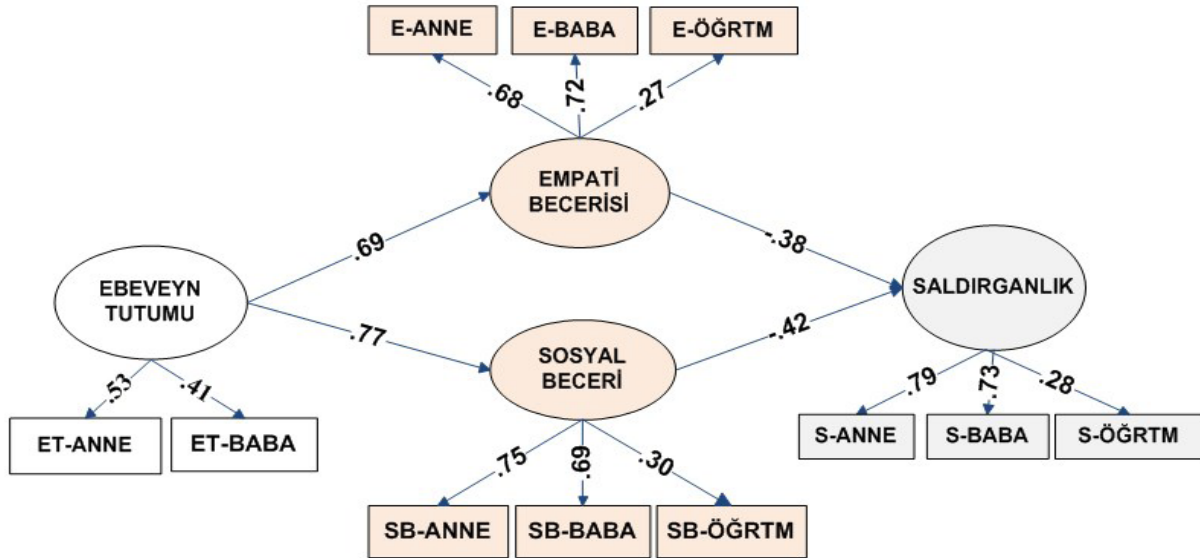
Yapısal model

Ölçme modelinden sonra yapısal modelde tam ve kısmi aracılık test edilmiştir. Yapısal mo-

del, ölçme modelinden farklı olarak sadece faktörler arasında ilişkilerin varlığını değil, bu ilişkilerin doğrudan mı dolaylı mı olduğunu ve yönlerini de belirtir (Kline, 1998). Ayrıca, ölçme hatalarının elimine edildiği yapısal eşitlik modellemesinde (Şimşek, 2007), tüm değişkenler eş zamanlı olarak modele alınmaktadır (Dursun ve Kocagöz, 2010).

Aracılık hipotezleri, yapısal modellerin elde edilen verilere uygunluğuyla test edilmiştir. Şekil 1'de tüm numaralar, örtük değişkenler arasındaki ilişki varsayımlarını özetlemektedir. Şekil üzerindeki numaralar; empati ve sosyal becerinin aracılık rolüyle (1, 2, 3, 4) veya aracılık olmadan (5) ebeveyn tutumlarının davranış problemlerine etkisini göstermektedir.

Empati ve sosyal becerilerin tam aracı olduğu modelin, diğer bir ifadeyle 5. yolun çıkarıldığı modelin uyum değerleri sırasıyla; $\chi^2 = 51.50$, $df=31$; $\chi^2/df=1.67$, $NFI=.94$, $CFI=.97$, $GFI=.96$, $AGFI=.90$, $RMSEA=.05$, $RMR=.06$ olarak hesaplanmıştır. Daha sonra kısmi aracılık açısından yapısal model test edilmiştir. Modelin uyum değerleri sırasıyla ; $\chi^2=47.77$, $df=30$; $\chi^2/df = 1.67$, $NFI=.94$, $CFI=.97$, $GFI=.96$, $AGFI=.90$, $MSEA=.05$, $RMR=.06$ olarak bulunmuştur. Hangi modelin daha iyi çalıştığını belirlemek için modellerin serbestlik derecesi farkına karşılık gelen değere bakılmıştır ($31-30=1$ serbestlik derecesi için 3.84, anlamlılık düzeyi .05 alındığında). Bu değer iki model arasındaki χ^2 değerleri farkından büyük olduğu için ($51.50 - 47.77=3.73 < 3.84$), serbestlik derecesi büyük olan model tercih edilmiştir. Çünkü serbestlik derecesi büyük olan model, daha az yola sahip daha ekonomik modeldir. Kısmi ve tam aracı modeller karşılaştırıldığında tam aracı modelin daha iyi çalıştığı görülmektedir. Yapısal modele ilişkin standardize edilmiş tahmin değerleri Şekil 2'de sunulmuştur.

Şekil 2. Yapısal modele ait Standardize edilmiş tahmin değerleri

Yapısal model iyi uyum gösterse de, arabuluculuk hipotezleri bootstrap güven aralıkları hesaplanarak test edilmiştir. Değişkenlerin etkilerini incelemenin en güvenilir yolu olarak görülen Bootstrap yöntemi (McKinnon, Lockwood, Hoffman, West ve Sheets, 2002) dolaylı yolların sıfırdan önemli ölçüde farklı olup olmadığını test etmek için kullanılmaktadır (Shrout ve Bolger, 2002).

Bootstrap bağımsız değişkenden (Ebeveyn Tutumu) aracı değişkenlere (Empati ve Sosyal Beceri) ve araçlardan bağımlı değişkene (Saldırganlık) dolaylı yolların öneminin hesaplanmasına bağlıdır. Bootstrap yönteminde veri kümesinden büyük bir örneklem sayısı oluşturulur. Bu çalışmada 50.000 bootstrap örneği alınmış ve dolaylı etkilerin önemi, standart hataların güven aralıkları dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Sonuçlar Tablo 3'de sunulmuştur.

Table 3. Modele ilişkin Bootstrap Güven Aralıkları (CI)

Bağımsız Değişken	Aracı değişken	Bağımlı Değişken	95% CI (Alt-Üst)
Ebeveyn Tutumu	→ Empati	→ Saldırganlık	.11 – .23
Ebeveyn Tutumu	→ Sosyal Beceri	→ Saldırganlık	.17 – .29

Tablo 3'de verilen değerlerde, empati (.11 - .23) ve sosyal beceriye ait (.17 - .29) alt ve üst sınırların sıfır içermemeleri, % 95 güven aralığında (CI) dolaylı etkinin anlamlı olduğu sonucunu desteklemektedir. Yapısal eşitlik çalışmalarında alternatif modellerin dikkate alınması, sonuçların bir rastlantı olup olmadığını test etmekte (Kline, 1998) ve sonuçları güçlendirmektedir (Hancock ve Schoonen, 2015). Çocuklardaki davranış problemlerinin çocukların ebeveynleriyle ilişkilerini olumsuz yönde etkilediğini gösteren araştırma sonuçlarından (örn; Carrasco, Holgado, Rodriguez ve Barrio, 2009) hareketle, teorik olarak açıklanabilir alternatif bir model test edilmiştir. Bu amaçla çocuklardaki saldırgan davranış ile ebeveyn tutumları arasındaki ilişkide sosyal beceriler ve empati düzeyinin aracılığına bakılmıştır. Modelin ürettiği uyum değerleri ($\chi^2 = 57.94$ $df = 32$; $\chi^2 / df = 1.81$, NFI=.95, CFI=.97, GFI=.95, AGFI=.90, RMSEA=.64, RMR=.72) hesaplanmıştır. Alternatif model ile tam aracılığın olduğu ana model arasında χ^2 değerleri arasındaki farkın ($57.94 - 51.50 = 6.44$), modeller arasındaki serbestlik derecesi farkına karşılık gelen tablo değerinden ($32 - 31 = 1$ serbestlik derecesi için 3.84) büyük olması nedeniyle ($6.44 > 3.84$), χ^2 değeri küçük olan model tercih edilmiştir. Bu sonuç tam aracılık gösteren ana modelin daha iyi çalıştığını ortaya koymaktadır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada ebeveyn tutumları ile okul öncesi dönem çocuklarında saldırganlık arasındaki ilişkide empati ile sosyal becerilerin aracılık rolleri test edilmiştir. Literatürdeki diğer bulgularla tutarlı olarak (Altay ve Güre, 2012; Dursun, 2010) çalışmada olumlu ebeveyn tutumları ile okul öncesi çocukların saldırgan davranışları arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur. Ayrıca çocukların empati ve sosyal beceri düzeylerinin ebeveyn tutumları ve saldırganlık arasındaki ilişkide önemli oldukları belirlenmiştir. Bu sonuçlar ilgili araştırmalar tarafından desteklenmektedir. Olumlu ebeveyn tutumu sergileyen ebeveynlerin çocuklarının empati (Cornell ve Frick, 2007; Fabes, Leonard, Kuponoff ve Martin, 2001; Krevans ve Gibbs, 2016; Zhou vd., 2002) ve sosyal beceri

(Ekinci Vural, 2006; Orçan, 2004) düzeylerinin yüksek olduğu görülmektedir. Bu becerilerin yüksek olması da, çocuklarda daha az davranış problemi (Gültekin Akduman, Günindi ve Türkoğlu, 2015; Karaoğlu, 2011; Öneren Şendil, 2010) ve saldırganlıkla (Trentacosta ve Fine, 2010; Werner, Eaton, Lyle, Tseng ve Holst, 201) ilişkili olmaktadır.

Pek çok davranışın kalıcı temellerinin atıldığı okul öncesi dönemde çocukların empati ve sosyal becerilerinin geliştirilmesi davranış problemlerinin ortaya çıkma olasılığını azaltmaktadır. Sağlıklı ilişkide duyguların nedenleri ve sonuçları hakkında kurulan diyaloglar, kişinin sadece kendi duygularını değil, başkalarının duygularını da daha kolay anlayabilmesine katkı sağlamaktadır (Arslan, 2007). Ebeveyn çocuk ilişkisinde, ebeveynlerin demokratik tutumları (Hasdemir ve Köksal Akyol, 2012) ve çocuğunun davranışları ile sonuçları arasında bağlantı kurmayı kolaylaştıran iletişim şekilleri (Kapıkıran, 2005) çocuklarda sadece empati becerisini değil, davranışlarının sonucunu öngörmeyi de arttırmaktadır (Bedge ve Özyürek, 2016). Ebeveynleri tarafından kabul edilen ve sağlıklı bir aile ortamında büyüyen çocukların empati eğilimleri yüksek olmaktadır (Köseoğlu, 2013). Empati düzeyi yüksek olan çocukların anne babalarının, sadece çocuklarına ilgi ve şefkat gösteren ebeveynler olmayıp başkalarına karşı da sorumluluk duyan, empatiyle iletişim kuran anne babalar oldukları görülmektedir (Oğuz, 2006). Çocuklarıyla empati kurabilen ve empati kurmayı öğreten ebeveynlerin çocukları da başkalarının duygularına karşı daha duyarlı davranmaktadır (San Bayhan ve Artan, 2005; Oğuz, 2006). Sağlıklı ebeveyn tutumlarıyla gelişen empatik anlayış iletişim çatışmalarını engelleyerek daha olumlu ilişkilerin kurulmasını kolaylaştırmaktadır (Alisinanoğlu ve Köksal, 2000; Erken, 2009).

İnsanları diğer canlılardan ayıran perspektif alabilme özellikleri, ilişkilerde yaşanacak sorunların çözümünde anahtar konumunda bir bilişsel yetidir (Eskin, 2009). Bu araştırmanın bulguları, çocukların sosyal davranışları öğrenmelerinde empatinin rolünü desteklemektedir. Empati becerisi çocukların benmerkezci bakış açılarından uzaklaşmalarını ve başkalarının duygularına özen göstermelerini sağlamaktadır (Chow, Ruhl ve Buhrmester, 2013). Empati kurabilen birinin kendini karşısındakinin yerine koyup onun duygularını anlamaya çalışması saldırgan davranışları azaltmaktadır (Çankaya ve Ergin, 2015; Gini, Albiero, Benelli ve Altoe, 2007). Ayrıca, empati becerisi gelişmiş çocukların, tepkilerinin karşısındaki kişiyi nasıl etkileyebileceği konusunda farkındalıkları geliştiği için davranışlarını sosyal ilişkilerini olumlu yönde etkileyecek şekilde düzenleyebildikleri görülmektedir (Kuyucu ve Tepeli, 2013; Taylor, Eisenberg, Spinrad, Eggum ve Sulik, 2013). Başkalarının niyetini tahmin etmek için başkalarının duygusal bilgilerini kullanabilmek, çocukların sosyal problemleri çözmede daha başarılı olmasını sağlayarak kişilerarası çatışmaları azaltmaktadır (de Wied, Branje ve Meeus, 2007).

Bu araştırmanın sonucunda olumlu ebeveyn tutumlarının çocuklarda sosyal becerilerin gelişimi ve saldırgan davranışlarda azalmayla ilişkili olduğu belirlenmiştir. Ebeveynlerin tutumları çocukların benlik saygılarına, kişiliklerine ve sosyal davranışlarına etki ederek sağlıklı bireylerin yetişmesinde belirleyici olmaktadır (Aydoğdu ve Dilekmen, 2016; Martinez, Garcia ve Yubero, 2007). Ebeveynler açıklayıcı ve sıcak davrandıkça çocukların sosyal becerileri olumlu yönde gelişim göstermektedir (Bozyiğit ve Madran, 2018; Koşay, 2013). Olumlu ebeveyn tutumlarıyla yetişen çocukların problem çözme ve işbirliği gibi sosyal becerileri geliştiği için akran kabulleri (Dereli, 2008) ve sosyal

yaşama uyumları artmakta (Demir, Ocak Karabay ve Şahin Ası, 2017), kurban ve zorba davranışları azalmaktadır (İleri ve Gültekin Akduman, 2019).

Sosyal becerilerin, problem çözme becerileri ve davranış problemlerini önemli derecede yordadığı bilinmektedir (Aykır, 2010; Corredor, Justicia-Arráez, Romero-López ve Benavides-Nieto, 2017; Gültekin Akduman, Günindi ve Türkoğlu, 2015; Söğüt, 2019). Nitekim çocukların sosyal becerilerinin yüksek olması onların diğerlerini daha iyi anlamalarını (Metin, 2011) ve problem çözme becerilerini etkili şekilde kullanmalarını sağlamaktadır (Dereli İman, 2013). Daha iyi sosyal beceriler, çocukların olumlu akran etkileşimleri başlatmalarına yardımcı olmakta ve bu etkileşimler akran modelleme yoluyla çocukların olumlu davranışları öğrenmesine kaynak sağlamaktadır (Birch ve Ladd, 1997; Ladd ve Burgess, 2001). Çocukların ev ve okuldaki etkileşimleri sosyal dünyanın nasıl çalıştığına ve sosyal dünyada nasıl başarılı olunacağına ilişkin bakış açılarını geliştirmektedir (Mathieson ve Banerjee, 2010). Okul öncesi dönem çocuklarının sosyal becerilerinin gelişmiş olması saldırganlığın (Sebanc, 2003; Kim, Doh, Hong ve Choi, 2011) ve problem davranışların oluşmasını engellemekteyken (Gültekin Akduman, Günindi ve Türkoğlu, 2015), sosyal becerilerin yetersizliği davranış problemlerini arttırmaktadır (Gülay ve Akman, 2009).

Okul öncesi dönemde ortaya çıkan problem davranışların etkileri uzun dönemli olabilmektedir (Hughes ve Ensor, 2006). Çocuklardaki saldırganlığı inceleyen bu araştırmanın sonuçlarından hareketle davranış problemlerinin azaltılması için erken çocukluk yıllarından itibaren çocukların empati ve sosyal becerilerinin gelişimine ağırlık vermenin önemli olduğu görülmektedir. Ailelere yönelik rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinde ebeveyn tutumları çalışılırken, bu tutumların çocukların empati ve sosyal beceri düzeylerine etkileri dikkate alınarak yapılandırma yapılabilir. Okul öncesi eğitim alan çocukların sosyal becerileri daha çok, saldırgan davranışları daha az sergilediklerini gösteren araştırma sonuçlarını (Uygun ve Kozikoğlu, 2019) dikkate alarak, okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılması büyük önem taşımaktadır. Sınıf ve okul ortamında öğretmenlerin empatik tutumları da çocukta bu becerilerin gelişmesi açısından çok önemlidir (Yeşilkayalı ve Yıldız Demirtaş, 2013). Çocukların duyguları anlama, duyguları tanıma ve duyguları ifade etme becerilerini geliştirecek etkinlikler okul öncesi eğitim programlarının içerisine yerleştirilmelidir (Kuyucu ve Tepeli, 2013). Okul ortamında empati ve sosyal becerileri geliştirmeye yönelik uygulamalara yer vermek büyük önem taşımaktadır. Özellikle empatiyle ilgili bu yaş dönemi için geliştirilmiş programların sınırlılığı dikkate alındığında uygulamaya dönük yapılandırılmış programların önemli katkısı olacaktır. Uygulamaya yönelik önerilere ek olarak, konuyla ilgili yapılacak deneysel çalışmalar değişkenler arasındaki neden sonuç ilişkisi hakkında önemli bilgiler sunacaktır. Yapılacak boylamsal çalışmalarla farklı yaşlara göre ilişkilerin yıllara göre seyri incelenebilir. Ayrıca çalışmalarda daha büyük örneklem gruplarına ve farklı sosyo kültürel sınıflardan öğrencilere yer vermek ilişkilerin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Araştırma, İzmir İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı bağımsız anaokullarında ve ilkokulların anasınıflarında eğitim görmekte olan 48-72 aylık çocuklar ve bu çocukların anne babaları ve öğretmenleriyle sınırlandırılmıştır. Örneklem tek bir şehirden alınması ve araştırmaya dâhil edilen katılımcı sayısının azlığı önemli birer sınırlılıktır. Çocukların kardeş sayılarının ve kardeşleriyle ilişkilerinin kontrol edilmemiş olması da sınırlılık teşkil etmektedir. Kullanılan ölçme araçlarından Duy-

guları Ayarlama ölçeğinin empatiyi ölçmek için kullanılan Duyguları Ayarlama Alt Ölçeği anne ve baba formlarından elde edilen iç tutarlılığının düşük olması da sınırlılık yaratmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ağır, M. (2018). *Anne baba tutumları ile okul öncesi çocuklarda ortaya çıkan özdeşleşme ilişkisi sorunu arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çanakkale Onsekiz Martı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aktaş Özkafacı, A. (2012). *Annenin çocuk yetiştirme tutumu ile çocuğun sosyal beceri düzeyi arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alin, A. (2010). Multicollinearity. Wiley Interdisciplinary Reviews. *Computational Statistics*, 2 (3), 370–374.
- Alisinanoğlu, F. ve Köksal, A. (2000). Gençlerin ben durumları (ego state) ve empatik becerilerin incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(1), 11-16.
- Alisinanoğlu, F. ve Özbey, S. (2009). Okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 60-72 aylık çocukların problem davranışlarının bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(2), 493-517.
- Alisinanoğlu, F. ve Özbey, S. (2011). *Okul öncesi dönemde sosyal beceri ve problem davranış eğitimi: Program örnekleri*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Altay F. ve Güre A. (2012). Okulöncesi kuruma (devlet-özel) devam eden çocukların sosyal yeterlik ve olumlu sosyal davranışları ile annelerinin ebeveynlik stilleri arasındaki ilişkiler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(4), 2699-2718.
- Antonioni, D. (1996). Designing an effective 360-degree appraisal feedback process. *Organizational Dynamics*, 25, 24-38.
- Arslan, Ü. (2007). Okul öncesi eğitimde temel becerilerin ve sosyal davranışların kazandırılması. G. Haktanır (Ed.), *Okul öncesi eğitime giriş* (205-230). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Aunola, K. & Nurmi, J. (2005). The role of parenting styles in children's problem behavior. *Child Development*, 76(6), 1144-1159.
- Avcıoğlu, H. (2001). *İşitme engelli çocuklara sosyal becerilerin öğretilmesinde işbirlikçi öğrenme yaklaşımı ile sunulan öğretim programının etkililiğinin incelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Aydoğdu, F. ve Dilekmen, M. (2016). Ebeveyn Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(2), 569-585.
- Aykır, T. (2010). *Okul öncesi dönemdeki zihinsel yetersizliği olan ve olmayan çocukların sosyal becerileri ve problem davranışlarının karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bağçeli Kahraman, P. ve Çubukçu, A. (2019). Okul öncesi dönem çocuklarının annelerinin istismar düzeyleri, ebeveyn tutumları ve çocuklarının davranış problemleri arasındaki ilişki. *Opus-Uluslar arası Toplum Araştırma Dergisi*, 10(17), 1304-1331.
- Boratav, A. B. (2003). *The role of child temperament, socio cognitiveabilities, parenting and social context in the development of prosocial behaviour*. Yayınlanmamış doktora tezi, Melbourne Üniversitesi, Victoria, Australia.
- Baron, R. M. & Kenny, D. A. (1986). The Moderator-Mediator Variable Distinction in Social Psychological Research: Conceptual, Strategic and Statistical Considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51, 1173-1182.
- Bedge, Z. ve Özyürek, A. (2016). Öğretmen ve anne-baba tutumlarının okul öncesi dönem çocuklarının problem çözme becerilerine etkisi. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 204-232.
- Birch, S. H. & Ladd, G. W. (1997). The teacher-child relationship and children's early school adjustment. *Journal of School Psychology*, 35, 61-79.
- Bozyiğit, S. ve Madran, C. (2018). Çocukların çevre bilinçli tüketici olarak sosyalleşmesinde annelerin çocuk yetiştirme tutumlarının rolü. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 173-196.
- Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Pegem Akademi: Ankara.
- Callender, K.A., Olson, S. L., Choe D. E. & Sameroff, A.J. (2011). The effects of parental depressive symptoms, appraisals, and physical punishment on later child externalizing behavior. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 40(3), 471-483.
- Can, A. (2013). *SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi*. Ankara: Pegem A yayıncılık.
- Cantekin, D. ve Gültekin Akduman, G. (2020). Annelerin çocuk yetiştirme tutumları ile çocuklarının duygularını yönetme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 21(1), 87-92.

- Carrasco, M. M., Holgado, F. F., Rodriguez, M. M. & Barrio, M. M. (2009). Concurrent and across-time relations between mother/father hostility and children's aggression: A longitudinal study. *Journal of Family Violence*, 24(4), 213–220.
- Chow, C. M., Ruhl, H. & Buhrmester, D. (2013). The mediating role of interpersonal competence between adolescents' empathy and friendship quality: A dyadic approach. *Journal of Adolescence*, 36, 191–200.
- Cornell, A. H. & Frick, P. J. (2007). The moderating effects of parenting styles in the association between behavioral inhibition and parent-reported guilt and empathy in preschool children. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 36(3), 305-318.
- Corredor, G. A., Justicia-Arráez, A., Romero-López, M. & Benavides-Nieto, A. (2017). Longitudinal Study of the Effects of Social Competence on Behavioral Problems. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 237(June 2016), 479–485
- Çankaya, G. ve Ergin, H. (2015, Mayıs). *Çocukların oynadıkları oyunlara göre empati ve saldırganlık düzeylerinin incelenmesi*. Sözel Bildiri, Hacettepe Üniversitesi Kültür Merkezi, Sözel Bildiriler XI, Ankara, 283-297.
- Çetin, N. C. ve Güngör Aytar, A. (2012). İlköğretim Dördüncü Sınıf Öğrencilerinin Empatik Beceri Düzeyleri ile Algıladıkları Anne Baba Tutumlarının İncelenmesi. *Kastomonu Eğitim Dergisi*, 20(2), 473-488.
- Çorapçı, F., Aksan, N., Arslan-Yalçın, D. ve Yağmurlu, B. (2010). Okul öncesi dönemde duygusal, davranışsal ve sosyal uyum taraması: Sosyal yetkinlik ve davranış değerlendirme-30 ölçeği. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 17(2), 63-74.
- Dardağan, M. P. (2000). *İlköğretim Dönemi Çocukların Sosyal ve Akademik Becerilerini Geliştirmede Yardımcı Ebeveyn Eğitim Programının Değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Deater-Deckard, K. & Petrill, S. A. (2004). Parent-child dyadic mutuality and child behavior problems: An investigation of gene-environment processes. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45, 1171-1179.
- Demir, T., Ocak Karabay, Ş. ve Şahin Ası, D. (2017). 5 Yaş Çocuklarının Sosyal Duygusal Uyumları İle Ebeveynlerinin Tutumları Arasındaki İlişki. *Disiplinlerarası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1 (2), 1-14.

- Demir Şad, E. (2007). *Akranları tarafından reddedilen ve kabul edilen ilköğretimi II. kademe öğrencilerinin özsaygı, sosyal beceri, davranış problemleri ve okul başarılarının karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Denham, S.A. (1998). *Emotional development in young children*. Guilford Press. New York.
- Dereli, E. (2008). *Çocuklar için sosyal beceri eğitim programının 6 yaş çocuklarının sosyal problem çözme becerilerine etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dereli İman, E. (2013). *Çocuklar İçin Sosyal Problem Çözme Ölçeğinin 6 Yaş Grubu İçin Türkiye Uyarlaması ve Okul Öncesi Davranış Problemleri ile Sosyal Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkiler*. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 13(1), 479-498.
- de Wied, M., Branje, S. J. T. & Meeus, W. H. J. (2007). Empathy and conflict resolution in friendship relations among adolescents. *Aggressive Behavior*, 33, 48–55.
- Doğan, K. (2020). *Okul öncesi dönemde çocuğun saldırganlığının ebeveyn tutumları açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yakındoğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dursun, A. (2010). *Okul öncesi dönemdeki çocukların davranış problemleriyle anne baba tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Dursun, Y. ve Kocagöz, E. (2010). Yapısal eşitlik modellemesi ve regresyon: Karşılaştırmalı bir analiz. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 35, 1-17.
- Eisenberg, N. & M. C. Wolly, S. (1993). Socialization and related emotions and maternal practices to children's comforting behavior. *Journal of Experimental Child Psychology*.
- Eisenberg, N. & Mussen, P. (1989). *The roots of prosocial behavior in children*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ekinci Vural, D. (2006). *Okul öncesi eğitim programındaki duyuşsal ve sosyal becerilere yönelik bedeflere uygun olarak hazırlanan aile katılımlı sosyal beceri eğitimi programının çocuklarda sosyal becerilerin gelişimine etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Erken, M. (2009). *Empati becerisinin ahlaki davranışlar üzerindeki etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eskin, M. (2009). *Sorun çözme terapisi. Kuram, araştırma, uygulama*. Ankara: HYB Basım Yayın.

- Fabes, R. A., Leonard, S.A., Kupanoff, K. & Martin, C. L. (2001). Parental coping with children's negative emotions: Relations with children's emotional and social responding. *Child Development*, 72(3), 907–920.
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E. & Hyun, H. H. (2012). *How to design and evaluate research in education* (8th ed.). New York: McGraw-Hill Companies.
- Gini, G., Albiero, P., Benelli, B. & Altoe, G. (2007). Does empathy predict adolescents' bullying and defending behavior? *Aggressive Behavior*, 33, 467–476.
- Groebner, D. F., Shannon, P. W., Fry, P. C. & Smith, K. D. (2011). *Business statistics: a decision-making approach* (8th ed.). Upper Saddle: Pearson Education, Prentice Hall.
- Gülay, H. (2008). *5–6 yaş çocuklarına yönelik akran ilişkileri ölçeklerinin geçerlik güvenirlik çalışmaları ve akran ilişkilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Gülay, H. (2009). 5-6 yaş çocuklarının sosyal konularını etkileyen çeşitli değişkenler. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 104-121.
- Gülay, H. ve Akman, B. (2009). *Okul öncesi dönemde sosyal beceriler*. Ankara: Pegem Akademi.
- Gültekin Akduman G., Günindi Y. ve Türkoğlu D. (2015). Okul öncesi dönem çocukların sosyal beceri düzeyleriyle davranış problemleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 37(8), 673-683.
- Günindi, N. (2008). *Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden altı yaş çocuklarının sosyal uyum becerileri ile anne-babalarının empatik becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Johnson, R. E., Rosen, C. C. & Djurdjevic, E. (2011). Assessing the impact of common method variance on higher-order multidimensional constructs. *Journal of Applied Psychology*, 96, 744–761.
- Hancock, G. R., & Schoonen, R. (2015). Structural Equation Modeling: Possibilities for Language Learning Researchers1. *Language Learning*, 65(1), 160–184.
- Haapasalo, J., & Pokela, E. (1999). Child-rearing and child abuse antecedents of criminality. *Aggression and Violent Behavior*, 4(1), 107-127.

- Hart, H. C., Nelson, A.D., Robinson, C. C., Olsen, F. S. & Mcneilly-Choque, K. (1998). Overt and relational aggression in Russian nursery school-age children: parenting style and marital linkages. *Developmental Psychology*, 34(4), 687-697.
- Hasdemir, A.D. ve Köksal Akyol, A. (2012). Ergenler ile anne babalarının empatik becerilerinin incelenmesi. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 201, 130-140.
- Hasta, D. ve Güler, M. E. (2013). Saldırganlık: Kişilerarası ilişki tarzları ve empati açısından bir inceleme. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4, 64-104.
- Holmgren, A. R., Eisenberg, N. & Fabes R. A. (1998). The relations of children's situational empathy related emotions to dispositional prosocial behaviour. *International Journal of Behavioral Development*, 22(1), 169-193.
- Hox, J. (2013). *Multilevel Regression and Multilevel structural equation modeling*. In T. D. Little (Eds). *The Oxford Handbook of Quantitative Methods in Psychology, Statistical analysis*. Oxford library of psychology.
- Hu, L. & Bentler, P. M. (1998). Fit indices in covariance structure modeling: Sensitivity to underparameterized model misspecification. *Psychological Methods*, 3, 424-453.
- Huchting, K. K.; Andrew L.A.C. & L Joseph W. L. (2008). An Application of the Theory of Planned Behavior to Sorority Alcohol Consumption. *Addictive Behaviors*, 33, 538-551.
- Hughes, C. & Ensor, R. (2006). Behavioural problems in 2-yearolds: Links with individual differences in theory of mind, executive function and harsh parenting, *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 47 (5), 488-497.
- İkiz, S. ve Öztürk Samur, A. (2016). Okul öncesi dönem çocuklarında fiziksel ve ilişkisel saldırganlığın ebeveyn tutumları açısından incelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(35), 159-175.
- İleri, G. ve Gültekin Akduman, G. (2019). Okul öncesi dönem çocuklarının sosyal beceri düzeyleri ile zorba ve kurban çocuk davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(64), 581-587.
- Johnson, R. E., Rosen, C. C. & Djurdjevic, E. (2011). Assessing the impact of common method variance on higher-order multidimensional constructs. *Journal of Applied Psychology*, 96, 744-761.

- Jöreskog, K.G. & Sörbom, D. (2003). *LISREL 8.80: structural equation modeling with the SIMPLIS command language*. Lincolnwood, IL: Scientific Software International, Inc.
- Kahraman, H. (2007). *Empatik beceri eğitiminin okul öncesi dönemdeki çocukların empatik becerilerine ve sorun davranışlarına etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kahraman, H. ve Akgün, S. (2008). Empati becerileri eğitiminin okul öncesi dönemdeki çocukların empati becerilerine ve sorun davranışlarına etkisi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 15(1), 15-24.
- Kandır, A. ve Alpan, Y. (2008). Okul öncesi dönemde sosyal-duygusal gelişime anne baba davranışlarının etkisi. *Aile ve Toplum Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi*, 14(4), 33-38.
- Kapçı, E. G., Uslu, R. İ., Akgün, E. ve Acer, D. (2009). İlköğretim çağı çocuklarında duygu ayarlama: Bir ölçek uyarlama çalışması ve duygu ayarlamayla ilişkili etmenlerin belirlenmesi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 16(1), 13-20.
- Kapıkıran, N. A. (2005). *Üniversite öğrencilerinde ahlaki davranışın empatik eğilim ve kendini ayarlama açısından incelenmesi*. VIII. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi, Denizli, 33-47.
- Kapıkıran, N. A. ve Kapıkıran, S. (2000). İletişim becerileri eğitiminin anaokulu öğretmenliği öğrencilerinin empatik eğilim ve empatik becerileri üzerindeki etkisi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8, 69-77.
- Karakoç Demirkaya, S. ve Abalı, O. (2012). Annelerin çocuk yetiştirme tutumlarının okul öncesi dönem davranış sorunları ile ilişkisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 13 (1), 67-74.
- Karaoğlu, M. (2011). *Başarıya ilk adım erken müdahale programının 5-6 yaş grubu çocuklarının problem davranışlarına, sosyal becerilerine ve akademik etkinliklerle ilgilenme sürelerine olan etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Kırman, A. ve Doğan, Ö. (2017). Anne-baba çocuk ilişkileri: Bir meta-sentez çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 4(1), 28-49.
- Kim, M. J., Doh, H. S., Hong, J. S. & Choi, M. K. (2011). Social skills training and parent education programs for aggressive preschoolers and their parents in South Korea. *Children and Youth Services Review*, 33(6), 838-845.

- Kline, R. B. (1998). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*. NY: Guilford Press.
- Koşay, A. (2013). *Çocuk yuvasında ve çocuk evinde kalan korunmaya muhtaç çocuklar ile ailesi yanında yaşayan çocukların sosyal becerilerinin karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Köseoğlu, A. (2013). *İlköğretim dördüncü ve beşinci sınıf öğrencilerinin algıladıkları ebeveyn kabul-red düzeyleri ile empatik eğilim düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Köyceğiz, M. ve Özbey, S. (2018). Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin çatışma eğilimleri ile çocuklarının sosyal becerileri ve problem davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(55), 665-669.
- Köyceğiz, M. ve Özbey, S. (2019). Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin iletişim becerileri ile çocuklarının sosyal becerileri ve problem davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39(3), 1707-1734.
- Krevans, J. & Gibbs, J. C. (1996). Parents' use of inductive discipline: relations to children's empathy and prosocial behavior. *Child Development*, 67(6), 3263-3277.
- Kurbet, H. (2010). *Anaokuluna devam eden çocukların duygusal düzenleme becerileri ile annelerinin empatik eğilim ve tutumlarının incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kuyucu, Y. ve Tepeli, K. (2013). 60-72 aylık çocukların akranlarına karşı gösterdikleri duygusal ve davranışsal tepkilerinin duyguları anlama becerileri açısından incelenmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 36(1), 91-100.
- Ladd, G. W. & Profilet, S. M. (1996). The child behavior scale: A teacher-report measure of young children's aggressive, withdrawn, and prosocial behaviors. *Developmental Psychology*, 32(6), 1008-1024.
- Ladd, G. W. & Burgess, K. B. (2001). Do relational risks and protective factors moderate the linkages between childhood aggression and early psychological and school adjustment? *Child Development*, 72, 1579-1601
- LaFreniere, P. J. & Dumas J. E. (1996). Social competence and behavior evaluation in children ages 3 to 6 years: The short form (SCEB-30). *Psychological Assessment*, 8(4), 369-377.

- Laible, D., Carlo, G., Torquati, J. & Ontai, L. (2004). Children's perceptions of family relationships as assessed in a doll story completion task: links to parenting, social competence, and externalizing behavior. *Social Development*, 13(4), 551-569.
- Martinez, I., Garcia, J.F. & Yubero, S. (2007). Parenting styles and adolescents' self-esteem in Brazil. *Psychological Reports*, 100 (1), 731-745.
- Mathieson, K. & Banerjee, R. (2010). Pre-school peer play: The beginnings of social competence. *Educational & Child Psychology*, 27(1), 309-338.
- McKinnon, D. P., Lockwood, C. M., Hoffman, J. M., West, S. G. & Sheets, V. (2002). A comparison of methods to test mediation and other intervening variable effects. *Psychological Methods*, 7, 83-104.
- Mendez, J.L., Fantuzzo, J. & Cicchetti, D. (2002). Profiles of social competence among low income African American preschool children. *Child Development*, 73(4), 1085-1100.
- Metin, H. (2011). Empatik iletişim ve yönetişim. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 29(32), 177-204.
- O'Brien, R.M. (2007). A caution regarding rules of thumb for variance inflation factors. *Quality & Quantity*, 41, 673-690.
- Ogelman, H. G., Önder, A., Seçer, Z. ve Erten, H. (2013). Anne tutumlarının 5-6 yaş çocuklarının sosyal becerilerini ve okula uyumlarını yordayıcı etkisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29, 143-152.
- Oğuz, V. (2006). *Altı yaş grubundaki çocukların bakış açısı alma becerileri ile anne babalarının empatik becerilerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Öneren Şendil, Ç. (2010). *An investigation of social competence and behavioral problems of 5-6 year-old children through peer preference, temperament and gender*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öngider, N. (2013). Anne-baba ile okul öncesi çocuk arasındaki ilişki. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 5(4), 420-440.
- Orçan, M. (2004). *Anaokuluna devam eden 6 grubu yaş çocukların sosyal gelişimlerinin algılanan anne baba tutumları ve bazı değişkenlere göre incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Özbey, S. ve Aktemur Gürler, S. (2019). Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden çocukların motivasyon düzeyleri ile sosyal becerileri ve problem davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uluslar arası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 8(1), 587-602.
- Özdemir, A. D. (2012). *Bazı değişkenler açısından okul öncesi dönemdeki çocukların sosyal becerilerinin ve ailelerinin ebeveynliğe yönelik tutumları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özdemir, A., Gültekin Akduman, G. ve Gündüz, A. (2019). Okul öncesi dönem çocuklarının akran şiddetine maruz kalma düzeyleri ve empatik becerileri ilişkisi üzerine bir inceleme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(64), 600-604.
- Palut, B. (2005). Sosyal gelişim ve arkadaşlık ilişkileri. M. Sevinç (Ed.), *Erken çocuklukta gelişim ve eğitimde yeni yaklaşımlar 2*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B., Podsakoff, N. P. & Lee, J. (2003). Common method biases in behavioral research: A critical review of the literature and recommended remedies. *Journal of Applied Psychology*, 88(5), 879-903.
- Rehber, E. (2007). *İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin empatik eğilim düzeylerine göre çatışma çözme davranışlarının incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Rehber, E. ve Atıcı, M. (2009). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin empatik eğilim düzeylerine göre çatışma çözme davranışlarının incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(1), 323-342.
- San Bayhan, P. ve Artan, İ. (2005). *Çocuk gelişimi ve eğitimi*. Morpa Kültür Yayınları: İstanbul.
- Sanson, A. V., Smart, D. F., Prior, M., Oberklaid, F. & Pedlow, R. (1994). The structure of temperament from 3 to 7 years: Age, sex and socio-demographic influences. *Merrill-Palmer Quarterly*, 40, 63-82.
- Sayın, K. B. (2010). *İlköğretim birinci kademe öğrencilerinin empati becerileri ile anne baba tutumları arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sebanç, A. M. (2003). The friendship features of preschool children: Links with prosocial behavior and aggression. *Social Development*, 12(2), 249-268.
- Seven, S. (2008). *Çocuk ruh sağlığı*. Ankara: Pegem Akademi.

- Sevinç, M. (2005). *Erken çocuklukta gelişim ve eğitimde yeni yaklaşımlar*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Shields, A. & Chicchetti, D. (1997). Emotion regulation among school-age children: The development and validation of a new criterion q-sort scale. *Developmental Psychology*, 33(6), 906-916.
- Shrout, P. E. & Bolger, N. (2002). Mediation in experimental and nonexperimental studies: New procedures and recommendations. *Psychological Methods*, 7, 422-445.
- Söğüt, D. A. (2019). Okul öncesi dönemde sosyal beceri ve problem davranışlara ilişkin Türkiye’de gerçekleştirilen lisansüstü tezlerin gözden geçirilmesi. *International Journal of Learning Sciences in Education (ULSE)*, 1(1), 29-62.
- Strayer, J. & Roberts, W. (2004). Empathy and observed anger and aggression in five-year-olds. *Social Development*, 13(1), 1-13.
- Steinberg, L., Lamborn, S. D., Dairling, N., Mounts, N. S. & Dornbusch, S. M. (1991). Patterns of competence and adjustment among adolescents from authoritative, authoritarian, indulgent, and neglectful families. *Child Development*, 62(5), 1049-65.
- Szasz, P.L., Szentagotai, A. & Hofmann, S. G. (2011). The effect of emotion regulation strategies on anger. *Behavior Research And Therapy*, 49, 114-119.
- Şimşek, Ö. F. (2007). *Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş, Temel İlkeler ve Lisrel Uygulamalar*. Ankara: Ekinoks Yayınları.
- Tabachnick, B. G. & Fidell, L. S. (2007). *Using multivariate statistics* (5. Baskı). Boston: Allyn and Bacon.
- Taner Derman, M. (2013). Çocukların empati beceri düzeylerinin ailesel etmenlere göre belirlenmesi. *International Journal of Social Science*, 6(1), 1365-1382.
- Taner Derman, M. ve Başal, H. A. (2013). Okul öncesi çocuklarında gözlenen davranış problemleri ile ailelerinin anne-baba tutumları arasındaki ilişki. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 115-144.
- Taylor, Z. E., Eisenberg, N., Spinrad, T. L., Eggum, N. D. & Sulik, M. J. (2013). The relations of ego-resiliency and emotion socialization to the development of empathy and prosocial behavior across early childhood. *Emotion*, 13, 822-831.

- Temel, D. ve Türkoğlu, B. (2019). Yerleşim yerlerine göre anne baba tutumlarının okul öncesi çocuklarının sosyal becerilerine etkisi. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39(2), 843-871.
- Tezel Şahin, F. ve Özbey, S. (2007). Aile eğitim programlarına baba katılımının önemi. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 18(1), 39-48.
- Trentacosta, C. J. & Fine, S. E. (2010). Emotion Knowledge, Social Competence, and Behavior Problems in Childhood and Adolescence: A Meta-analytic Review. *Social Development*, 19(1), 1-29.
- Uçmaz Halıcıoğlu, İ. (2004). *Annelerin empatik beceri düzeyi ile çocuk yetiştirme tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Uyanık Balat, G., Şimsek, Z. ve Akman, B. (2008). Okul öncesi eğitim alan çocukların davranış problemlerinin anne ve öğretmen değerlendirilmeleri açısından karşılaştırılması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34, 263-275.
- Uygun, N. ve Kozikoğlu, İ. (2019). Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden çocukların sosyal yetkinlik davranışlarının incelenmesi. *Ege Eğitim Dergisi*, 20(1), 305-321.
- Ünal, F. (2007). Çocuklarda empatinin gelişimi: Empatinin gelişiminde anne- baba tutumlarının etkisi. *Milli Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 36(176), 134-148.
- Ünal Güçlü, G. (2015). *Okul öncesi dönemdeki çocukların davranışlarıyla anne baba tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Werner, N. E., Eaton, A. D., Lyle, K., Tseng, H. & Holst, B. (2014). Maternal Social Coaching Quality Interrupts the Development of Relational Aggression During Early Childhood. *Social Development*, 23(3), 470-486.
- Yağmurlu, B., Sanson, A. ve Köymen, S.B. (2005). Ebeveynlerin ve çocuk mizacının olumlu sosyal davranış gelişimine etkileri: Zihin kuramının belirleyici rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, 20(55), 1-20.
- Yeşilkayalı, E. ve Yıldız Demirtaş, V. (2013). Ebeveynlerin çocuk haklarına ilişkin tutumları ile ilköğretim öğrencilerinin hoşgörü eğilimleri arasındaki ilişki. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 36, 1-14.
- Yumuş, M. (2013). *Okul öncesi eğitimcilerin 36-72 ay aralığındaki çocukların davranış problemleri ile ilgili*

görüşlerinin incelenmesi ve başa çıkma stratejilerinin belirlenmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Yüksek Usta, S. (2014). *Okul öncesi dönem çocuklarda davranış problemlerinin anne-çocuk ve öğretmen çocuk ilişkileri açısından incelenmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Zhou, Q., Eisenberg, N., Losoya, S.H., Fabes, R.A., Reiser, M., Guthrie, I. K., Murphy, B. C., Cumberland, A.J. & Shepard, S.A. (2002). The relations of parental warmth and positive expressiveness to children's empathy-related responding and social functioning: A longitudinal study. *Child Development*, 73(3), 893-915.